

The Qur'an and Overcoming the Consequences of War in Preserving the Family Structure

Mitra Hajian

Master's Graduate in Private Law, Islamic Azad University, Science and Research Branch (Khorasgan)
yarbeyavar@gmail.com

Abstract

War has various effects and consequences, one of the most important of which is related to the institution of the family; therefore, as a result, individuals in the family may be physically harmed, martyred or injured, and forced to migrate due to the destruction of residential areas; this situation was observed in the 12-day war and the 40-day war of Ramadan in the Islamic Republic; on the other hand, the Holy Quran has provided solutions due to the special attention it has given to the family and its strength, and now the main question is what solutions can be explained to overcome this crisis. The main Quranic solutions to overcome the aforementioned challenges are: unity and solidarity between family members in the spiritual crisis caused by war by strengthening resilience and increasing the threshold of tolerance, overcoming self-centeredness and consumerism in the family environment by instilling sacrifice and contentment, moralizing family members, and maintaining peace and tranquility for each other, by resorting to Quranic solutions. In this study, the author is trying to evaluate the aforementioned Quranic solutions to overcome the challenges caused by war in the family.

Keywords: Qur'anic Verses, Family System, Islamic Upbringing, Consequences of War, Spiritual Solutions.

القرآن وتجاوز آثار الحرب في حفظ كيان الأسرة

ميترا حاجيان

خريجة ماجستير في القانون الخاص، جامعة آزاد الإسلامية، فرع العلوم والتحقيقات (خوراسكان)
yarbeyavar@gmail.com

چكیده

تترتب على الحرب آثار وعواقب شتى، ولعل من أبرزها تلك التي تطال مؤسسة الأسرة؛ إذ قد يتعرض أفراد الأسرة لإصابات جسدية، أو يلقون حتفهم شهداء أو يُصابون بجروح، أو يُضطرون للنزوح قسراً نتيجة تدمير منازلهم. وقد رُصدت مثل هذه الحالات خلال "حرب الأيام الاثني عشر" و"حرب رمضان التي استمرت أربعين يوماً" والتي خاضتها الجمهورية الإسلامية.

نظراً للأهمية البالغة التي يوليها القرآن الكريم للأسرة واستقرارها، فإنه يطرح استراتيجيات محددة للتعامل مع الأزمات؛ وتتمحور المسألة الجوهرية حول الاستراتيجيات التي يمكن صياغتها لتجاوز مثل هذه الأزمات. وتشمل المقاربات القرآنية الأساسية لمواجهة هذه التحديات: تعزيز الوحدة والتضامن بين أفراد الأسرة في ظل الاضطرابات العاطفية الناجمة عن الحرب، وذلك من خلال تقوية الصمود ورفع مستويات التحمل؛ والتغلب على النزعة الفردية وثقافة الاستهلاك داخل الأسرة عبر ممارسة التضحية والقناعة؛ فضلاً عن رفع الروح المعنوية لبعضهم البعض مع الحفاظ على أجواء من الهدوء والسكينة وترسيخها.

يسعى المؤلف إلى تقييم الاستراتيجيات القرآنية -المشار إليها آنفاً- للتغلب على التحديات الناجمة عن الحرب داخل الأسرة. الكلمات المفتاحية: الآيات القرآنية، النظام الأسري، التربية الإسلامية، تبعات الحرب، الاستراتيجيات الروحية. الكلمات المفتاحية: الآيات القرآنية، نظام الأسرة، التربية الإسلامية، آثار الحرب، الحلول الروحية.

قرآن و گذر از پیامدهای ناشی از جنگ در حفظ کیان خانواده

میترا حاجیان

دانش آموخته ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات (خوراسگان)
yarbeyavar@gmail.com

چکیده

جنگ، پیامدهایی دارد که از مهم‌ترین آثار مربوط به نهاد خانواده می‌باشد؛ ممکن است در نتیجه آن افرادی در خانواده دچار آسیبهای فیزیکی گردند، شهید یا مجروح شوند یا در پی تخریب اماکن مسکونی مجبور به کوچ ناخواسته گردند. این وضعیت در جنگ ۱۲ روزه و جنگ ۴۰ روزه رمضان در جمهوری اسلامی مشاهده شد. قرآن کریم به علت اهمیتی که برای خانواده و استحکام آن قائل است، راهکارهایی ارائه داده است. پرسش اصلی اینست که چه راهکارهایی برای گذر از این بحران قابل تبیین است. عمده‌ترین راهکارهای قرآنی برون‌رفت از چالشهای مزبور عبارت‌اند از: وحدت و همبستگی میان اعضای خانواده در شرایط بحرانی روحی ناشی از جنگ، تقویت تاب‌آوری، افزایش آستانه تحمل، غلبه بر خودمحوری و مصرف‌گرایی در فضای خانواده با جاری‌سازی ایشار و قناعت، روحیه بخشی اعضای خانواده و حفظ آرامش و آرامش بخشی به یکدیگر. نگارنده در تلاش است راهکارهای قرآنی مزبور جهت برون‌رفت از چالشهای ناشی از جنگ در رکن خانواده را ارزیابی کند.

کلیدواژگان: آیات قرآنی، نظام خانواده، تربیت اسلامی، پیامدهای جنگی، راهکارهای معنوی.

مقدمه

در طول تاریخ، جنگ به مثابه بحرانی فراگیر یکی از تلخ‌ترین واقعیت‌های تاریخی بشر است. استکبار جهانی به بهانه مبارزه با تروریسم و تبلیغات دست‌ساز و دروغین، جنگ را ابزاری برای سلطه بر رژیم‌هایی با حاکمیت مردمی بکار می‌گیرد. خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی همواره تحت تأثیر منازعات نظامی و بحران‌های ناشی از جنگ قرار داشته است. مشکلات اقتصادی مانند کاهش درآمد، سوءاستفاده مالی، فقدان منابع معیشتی، افزایش هزینه زندگی و خسارات سنگین و گاه جبران‌ناپذیر بر اموال، مشکلات و چالش‌های روحی مانند اختلالات روانی، افسردگی و حس ناامنی ناشی از ترس، چالش‌های رفتاری مانند بی‌توجهی به ارزش‌های دینی و انحرافات اخلاقی، نگرانی‌های مربوط به سلامت جسمانی مانند کمبود مراقبت‌های بهداشتی، جراحات، نقص عضو و مرگ عزیزان، جدایی اجباری اعضای خانواده از پیامدهای فجیع جنگ‌ها بشمار می‌رود؛ از این رو ضرورت توجه به راهکارهایی که بتواند این نهاد را از آسیب‌های جنگی مصون بدارد و با گذر از چنین تبعاتی از فروپاشی آن جلوگیری نماید، بوضوح احساس می‌گردد. اهمیت حفظ کیان خانواده و مقابله با بحران‌های روحی، اقتصادی و... در زمان جنگ بر هیچ‌کس پوشیده نیست. از مهم‌ترین مسائلی که وجود دارد، اجرایی‌سازی راهکارهای قرآنی در خانواده برای مقابله با شرایط جنگی است. راهکارهای قرآنی اختصاص

به خانواده نداشته، شمولیت آن بر آحاد جامعه امری بدیهی است؛ لکن از آنجاکه کانون خانواده در تعالیم اسلامی جایگاهی ویژه دارد، اجرای احکام قرآنی در نهاد خانواده حائز اهمیتی دوچندان است که لزوم بررسی آن را مبرهن می نماید.

۱. پیامدهای جنگ و آثار آن بر خانواده

جنگ‌هایی وجود دارد که تنها برای دفع تجاوز و مقابله با تجاوزگران به وقوع پیوسته است و از همین رو دارای قداست و ارزش گشته‌اند (تقی‌زاده اکبری، ۱۳۸۶، ص ۴۸).

جنگ در اسلام و از آداب جهاد این است که جنگ تجاوزگرایانه نکوهیده است. آیه ۱۹۰ سوره بقره بر ضرورت ایستادگی مسلمانان در برابر حمله دشمن تأکید دارد. جنگ^۱ ۱۲ روزه و جنگ رمضان سال ۱۴۰۴ به عنوان دو رویداد مهم در تاریخ جمهوری اسلامی ایران ثبت گردید. این جنگ رخدادی سیاسی صرف نبود بلکه پایه‌های خانواده را در برگرفت و آثار جسمی و روحی، حتی تخریب اماکن و اموال و ویرانی‌های اقتصادی بسیاری بر جای گذاشت که درک آن مستلزم توضیح هر کدام می باشد. در این قسمت آثار جنگ را به تفکیک بررسی خواهیم کرد.

۱. یکی از فقها در تعریف جهاد چنین اظهار داشته: «بَدَلَ الْيَسَرِّ وَالْمَالِ فِي مُحَارَبَةِ الْمُشْرِكِينَ أَوْ الْبَاغِينَ عَلَى وَجْهِ مُخْتَصٍ: جهاد ارزانی کردن جان و مال در جنگ با مشرکان یا باغیان به گونه‌ای ویژه است» (نجفی، ۱۳۸۵، ص ۳).

الف) صدمات جسمی

اثرات جنگ از کشته‌ها و مجروحان میدان نبرد عبور می‌کند و دامن‌گیر خانواده‌ها می‌شود. رژیم صهیونیستی به بهانه مبارزه با تروریسم از مناطق نظامی گرفته تا صدها اماکن مسکونی و تجاری و بیمارستان‌ها و مدارس را هدف حمله قرارداد؛ از جمله اولین حمله دردآور، کشتن کودکان^۱ مدرسه میناب بود و پس از آن تمامی افراد اعم از زن و مرد، پیر و جوان و خردسال، مورد هجوم قرار گرفتند. با اوج حملات آسیب‌های جسمی نیز شدت گرفت و افراد فراوانی به شهادت رسیده و عده‌ای مجروح گردیدند. در نتیجه بیمارستان‌ها و مراکز درمانی با حجم زیادی از بیماران روبه‌رو شد. کودکان نیز از چنین تبعات سنگین مصون نمانده، دچار تنهایی ناشی از شهادت و مجروحیت اعضای خانواده خود شدند. این موارد اثرات مرئی جنگ بوده که بر خانواده تحمیل می‌شود؛ لیکن اثرات نامرئی آن بعداً آشکار می‌شود و آن نابهنجاری‌های مادرزادی و بیماری‌های مزمن و افزایش ناباروری در نتیجه استفاده از مهمات رادیواکتیو است که باعث اختلالات ایمنی در نسل‌های بعدی می‌شود.

۱- پیامبر اکرم ﷺ به عنوان فرمانده جنگ هرگاه قصد اعزام لشکری را داشتند، سپاهیان مسلمان را در مقابل خود می‌نشانند و می‌فرمودند: با نام خدا و در راه خدا و دین رسول خدا حرکت کنید، به یکدیگر خیانت نورزید و کسی را مثله نکنید و پیمان نشکنید، پیرمردان، پیرزنان، اطفال خردسال و زنان را نکشید، تا ناگزیر نشده‌اید درختان را قطع نکنید (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۹۰، ج ۱۶، ص ۱۱۸۰).

ب) آسیب‌های روحی و روانی

خانواده پناهگاه امن انسان است؛ اما جنگ، این پناهگاه را با ترس از موشک‌باران تبدیل به مکانی ناامن می‌کند که وحشت ناشی از آن امنیت روانی خانواده را مورد هدف قرار می‌دهد. وقتی پدر و مادر خود دچار ترس شوند، در تعامل با فرزندان نیز دچار مشکل شده، احساس درماندگی رواج می‌یابد و این یأس انگیزه را از دل خانواده می‌رباید. با شدت حملات جنگی وضعیت روانی خانواده به سبب شهادت و مفقودالاثر شدن یا مجروحیت یکی از اعضا نیز تحت الشعاع قرار گرفته، ترس جایگزین امنیت می‌شود. کودکانی که شاهد ازدست دادن والدین خود بوده‌اند، دچار کابوس می‌شوند که در آینده سبب ازبین رفتن توانایی‌های درونی آنها می‌شود.

ج) بحران اقتصادی

با شروع جنگ اقتصاد مختل شده، رکود اقتصادی به روی سفره‌ها نیز تأثیر می‌گذارد. ترس کمبود مواد غذایی سبب گردید مردم به سوی مراکز خرید هجوم آورند؛ بسیاری از افراد با ازدست دادن اموال و مسکن خود دچار آوارگی یا جدایی اجباری از دیگر اعضای خانواده شدند. پس از تهدیدات رژیم صهیونی - آمریکایی در خصوص زیرساخت‌ها، بحران کمبود انرژی یکی دیگر از علل مهم اضطراب خانواده‌ها شد.

فشار معیشتی که در نتیجه جنگ حادث می‌گردد، از پیامدهای جنگ است که به سفره‌ها سرایت می‌کند و اعضای خانواده را متأثر می‌کند. بسیاری از

خانواده‌ها در تأمین مایحتاج زندگی در تنگنا قرار می‌گیرند. در چنین شرایطی سرمایه‌گذاری خانواده‌ها روی آموزش و شکوفایی توانمندی‌های فرزندان‌شان اولویت خود را از دست می‌دهد. بنابراین فقر ناشی از عدم آموزش به نسل‌های بعد نیز سرایت می‌یابد.

۲. راهکارهای قرآنی

تعلیم و تربیت اسلامی حاوی شناخت پدیده‌ها و روابط موجود در حوزه عملی تعلیم و تربیت، صورت‌های مطلوب آنها و نحوه ایجاد تغییر در آنهاست (باقری، ۱۳۸۴، ص ۶۷).

تربیت یاری‌کردن کودک است تا به شخصیت آزاد و منضبطی که همان موجود اخلاقی و فطری است، برسد (کریمی، ۱۳۷۳، ص ۶۷) و تحصیل این مهم جز در کانون خانواده‌ای که تربیت دینی و توسل به آموزه‌های اسلامی را مطمح نظر دارد، میسر نیست.

در خانواده‌های دینی، در شرایط جنگی با حفظ باورهای دینی از این موانع به راحتی عبور می‌کنند. در عرصه جنگی و فشارهای ناشی از آن که خانواده‌ها دچار آسیب‌های متعددی شوند، کاهش این اثرات، در سایه عمل به احکام الهی امکان‌پذیر است که ذیلاً تشریح می‌گردند.

الف) افزایش قدرت تحمل با هدف همبستگی و استحکام خانواده

همبستگی پدیده‌ای است که بر پایه آن در سطح یک گروه یا یک جامعه و

حتی خانواده، اعضا به یکدیگر وابسته و متقابلاً نیازمند یکدیگرند (بند علی، ۱۳۹۳، ص ۸۱). چنانچه هر کدام از اعضای خانواده در شرایط جنگی دچار این صفت شوند، به زودی دچار ازهم گسیختگی می گردند. در شرایط جنگی اعضای خانواده می بایست بادر نظر گرفتن منافع دیگر اعضا در جهت استحکام آن قدم بردارند.

در فرمایش امیرمؤمنان علی علیه السلام موارد فراوانی از غلبه بر خود محوری و لزوم بنیاد استوار برادری و اخوت وجود دارد؛ برای نمونه فرموده اس: برادری مسلمانان در خدا یعنی رابطه ای که بر اساس ایمان و توحید بین مسلمانان برقرار است، مودت و عشق آن پایدار و دائمی است؛ زیرا دلیل و علت این مودت، خود خدا و ایمان به اوست که همیشه وابسته به وجود و ثبات است» (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۷۳، ص ۴۱۵).

آن حضرت همچنین میفرماید: من شما را به یاری برادرانتان - که در چنگال دشمن گرفتار شده اند - فرا خواندم ولی شما همانند شتری که از درد سینه بنالد، آه و ناله سردادید و یا همانند حیوان لاغری که پشتش زخم باشد، گندی کردید! سپس گروه اندکی به سوی من آمدند، گروهی مضطرب و وحشت زده و ناتوان، که گویی آنها را به سوی مرگ می برند در حالی که آن را با چشم خود نظاره می کنند. (نهج البلاغه، خطبه ۳۹).

در آیات و روایات مربوط به جهاد، همبستگی مورد تأکید قرار گرفته است. اعضای خانواده می بایست در شرایط جنگی به تقویت همبستگی و وحدت میان

یکدیگر بپردازند. وحدت در خانواده مقدمه همبستگی افراد جامعه است.

ب) پرهیز از اسراف در سایه انفاق و ایثار

یکی دیگر از مواردی که در جنگ جنگی مطرح می‌گردد، مبارزه خانواده‌ها با گرایش به مصرف‌گرایی در سایه انفاق می‌باشد که در آیات الهی به‌وفور دیده می‌شود. توجه به آیات قرآن به عنوان راهکاری در چنین شرایطی، مؤثر می‌باشد آیه ۱۹۵ سوره بقره می‌فرماید: «انفاق کنید در راه الله و نیکی کنید، به یقین الله دوست می‌دارد نیکوکاران را». همچنین آیه ۲۷۴ همان سوره می‌فرماید: «کسانی که اموالشان را در شب و روز و پنهان و آشکار انفاق می‌کنند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته و مناسب است و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند»، ضرورت انفاق را متبلور می‌کنند.

در جهت مبارزه با مصرف‌گرایی که مسئولیت مسلمانان را به تناسب امکانات و توانایی خود در برابر جامعه در پی دارد نیز خداوند در سوره اعراف می‌فرماید: «ای فرزندان آدم اسراف نکنید».

ج) نقش قناعت در شرایط جنگی

دین مبین همواره بر قناعت و تکریم مال تاکید ورزیده است.^۱ حضرت امام

۱. در جای دیگر در مورد اسراف در مصارف شخصی فرمودند: «كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ...» از میوه آن به هنگامی که به ثمر می‌نشیند، بخورید و حق آن را به هنگام درو بپردازید، اسراف نکنید که خداوند مسرفین را دوست نمی‌دارد (انعام: ۱۴۱).

صادق علیه السلام فرمودند: «زنی که مال شوهرش را تباه کند و بدون اجازه او به دیگران بدهد و در مال شوهرش خیانت کند، بدترین فرد اهل خانه است».^۱ همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «از برترین زنان بهشتی زنی است که چون مال شوهرش کم شود، به او نگوید: وای بر تو، چه شده است».^۲

اعضای خانواده باید با انفاق و حذف هزینه‌های غیرضروری، توزیع عادلانه منابع با یکدیگر همکاری نمایند تا همه اعضا از منابع موجود بهره‌مند شوند. اگرچه همواره خانواده‌ها مکلف بدانها هستند، لکن لزوم قناعت‌ورزی، در بحران‌های اقتصادی متعاقب جنگ، بیش از پیش اهمیت می‌یابد و چنانچه فرهنگ قناعت در خانواده نهادینه شود، می‌توانیم شاهد رشد فرهنگ قناعت در جامعه و تاثیر آن بر تسریع برون‌رفت از چالش‌های اقتصادی ناشی از جنگ باشیم.

د) گذشت و خطاپوشی و تاثیر آن در حفظ کیان خانواده به هنگام مواجهه با شرایط جنگی

از دیگر صفاتی که اعضای خانواده باید در جنگ داشته باشند، گذشت و خطاپوشی است. در شرایط جنگی، اعضای خانواده ممکن است دچار خطا یا

۱. ذَاتُ الْبَيْتِ الَّتِي تُفْسِدُ مَالَ زَوْجِهَا وَتُطْعِمُهُ مِنْ غَيْرِ إِذْنِهِ حَائِظَةٌ عَلَى مَالِ زَوْجِهَا فَهِيَ سَرَّ الْبُيُوتِ (کلینی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص ۵۱۲).

۲. وَمِنْ أَفْضَلِ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ الَّتِي إِذَا قُلَّ مَالُ زَوْجِهَا لَمْ تَقُلْ لَهُ: وَيْلَكَ مَا لَكَ (نوری، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۲۵۳).

اشتباهاتی متفاوت از قبل شوند که آسیب‌هایی را به‌همراه دارد. چنانچه این صفت الهی نادیده گرفته شود، بنیان خانواده دچار تزلزل می‌شود.

تنها کسی می‌تواند در زندگی اجتماعی و خانواده موفق باشد که خوی نرم داشته باشد؛ انسان مستبد، مطرود جامعه و خانواده خواهد شد. (مظاهری، ۱۳۸۵، ص ۴۱).

این خصلت در پیشوایان معصوم علیهم‌السلام جلوه تام دارد. از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است: «العفو عند القدرة من سنن المرسلین و المتقین: عفو کردن در حال قدرت، از سنت‌های رسول خدا و انسان‌های پرهیزکار است» (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۷۳، ص ۲۹۸).

امام علی علیه‌السلام فرمودند: «هرگاه یکی از شما بر خانواده‌اش خشمگین شد، محبت‌هایی را که از همراهی با آنها امید دارد، به یاد آورد که این کار خشم را خاموش می‌کند»^۱.

شهید مرتضی اهل مدارا بود؛ رابطه خود را با آشنایان حفظ می‌کرد و به مجرد اختلاف سلیقه از آنان نمی‌برید دوستانش را سال‌ها نگه می‌داشت و نسبت به آنها وفادار بود (سروش، ۱۳۶۰، ص ۳۵۱).

امام علی علیه‌السلام در بیان لزوم چشم‌پوشی اعضای خانواده به‌ویژه همسران در مقابل یکدیگر فرمودند: «زوجین همواره در گشایش هستند تا وقتی که یکی بر

۱. إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ عَلَى أَهْلِهِ فَلْيَذْكُرْ مَا يَرْجُو مِنْ حُسْنِ صُخْبَتِهِمْ فَإِنَّ ذَلِكَ يُخَوِّدُ الْغَضَبَ (حرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۱۶۴).

دیگری عیب پوشی و خطاپوشی کند و چون این کار را نکنند کار بر آنها تنگ می شود»^۱.

بنابراین تأکید اسلام بر خطاپوشی، بدیهی است؛ لکن آنچه در بحث ما اهمیت می یابد، آنست که به دلیل نزدیکی ارتباط میان اعضای خانواده، شرایط جنگی و فشارهای عصبی و روحی متعاقب آن ممکن است بیشترین چالش را در نهاد خانواده و در میان اعضا به وجود آورد. اعضای خانواده ممکن است به یکدیگر بی توجهی یا کم توجهی نموده که موجبات کدورت میان اعضای خانواده را فراهم می آورد. با گذشت و خطاپوشی است که اعضای خانواده می توانند به یکدیگر نزدیک تر شده، در کنار همدیگر بر چالش های جنگ فائق آیند. والدین با مدیریت خود در سایه موعظه و تذکر درست می توانند فطرت پاک فرزندان را بیدار و تأثیر در تقویت پیوند بین اعضای خانواده داشته باشند.

هـ) سایر آموزه های اسلامی مؤثر در حفظ آرامش و تقویت روحی خانواده های جنگ زده

در شرایط جنگی که آرامش خود را به اضطرا داده، توجه به آیات قرآنی و آموزه های اسلامی به رفع تنش و ایجاد امید کمک کرده، در ادامه به ذکر برخی از آنها می پردازیم:

۱. لَا يَزَالُ الرَّوَّجَانِ فِي سَعَةٍ مَا لَمْ يُدْلَسْ أَحَدُهُمَا عَلَى الْآخَرِ، فَإِذَا تَدَالَسَا صَاقَتْ عَلَيْهِمَا الْأُمُورُ (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۷۳، ص ۳۳۳).

۱) تلاوت قرآن و تدبیر در معانی آن: یکی از مهم‌ترین راهکارهای معنوی جهت تسکین روحی اعضای خانواده در شرایط جنگی، تلاوت قرآن و توجه به معانی آن است؛ همان طور که خداوند در کلام وحی خود می‌فرماید: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»: آگاه باشید که تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌گیرد» (رعد: ۲۸).

۲) اقامه نماز و صبر و بردباری: اقامه نماز به ویژه در اول وقت منبع غنی از آرامش بوده و حس امنیت را به دنبال دارد. بردباری در تنگنا، آرامش را برای اعضای خانواده به ارمغان می‌آورد. صبر بر مصائب پاداشی عظیم دارد: «فقط صابران پاداششان را بدون حساب دریافت می‌کنند» (زمز: ۱۰).

پیامبر در بیان اهمیت صبر در خانواده فرمودند: «هرزنی که بر فقر شوهرش صبر کند تا آنکه خدا او را بی‌نیاز گرداند، خداوند پاداش صابران و شاکران را برای او می‌نویسد»^۱.

۳) توکل و ایمان به قدرت الهی: اعضای خانواده در سختی‌ها باید به خدا توکل کرده، از هیچ چیز جز او ترس نداشته باشند. ایجاد حس توکل، روحیه شجاعت را تقویت می‌کند و هیچ چالشی به راحتی آنان را دگرگون نمی‌کند. آیات مربوط به توکل در کلام وحی الهی دیده می‌شوند؛ از جمله آیات ۲-۳ سوره طلاق که مشعر بر لزوم توکل بر خداست. این آیه به اسیر نمودن فرزند عوف بن مالک اشاره

۱. أَيُّمَا امْرَأَةٍ صَبَرَتْ عَلَى فَقْرِ زَوْجِهَا حَتَّى يُغْنِيَهُ اللَّهُ، كَتَبَ اللَّهُ لَهَا ثَوَابَ الصَّابِرِينَ وَالشَّاكِرِينَ (ملاحمد، ۱۴۰۱، ص ۴۰۳).

دارد که به محضر پیامبر آمد و از این ماجرا و فقر و تنگ دستی شکایت کرد. حضرت فرمودند: تقوای الهی پیشه کن و شکیباً باش و ذکر «لا حول ولا قوة الا بالله» را بسیار بگو. پس ناگهان درحالی که در خانه اش نشسته بود، فرزندش از در آمد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴، ص ۲۳۶).

در حدیثی دیگر پیامبر ﷺ فرمودند: «إِنِّي لأَعْلَمُ آيَةَ لَوْ أَخَذَ بِهَا النَّاسُ لَكَفَتْهُمْ وَ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً فَمَا زَالَ يَقُولُهَا وَيَعِيدُهَا: آيَةُ إِيَّايَ فِي كِتَابِ خُطْبَةِ سِرَافٍ دَارِمٍ أَنَّ كُلَّ مَرَدٍّ بِهِنَّ أَنْ يَنْجُو مِنْهُنَّ، هُنَّ كَفَايَتِي مِنْهُنَّ وَأَنْ آيَةَ "وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً" أَسْتَوِي وَبِإِمْرَأَةٍ مِثْلِي أَيْ رَأْسِي وَتَلَاوُتِي كَرَّرْتُ وَتَكَرَّرْتُ مِنْهُ» (مشهدی، ۱۳۶۸، ص ۳۰۶).

تربیت دینی در خانواده شکل می گیرد و این بر عهده اعضای خانواده است که با امر به معروف و نهی از منکر، اجرای احکام الهی را در خانواده نظم ببخشند. تعامل والدین با فرزندان در خانه تضمینی برای اجرای احکام الهی است و اثربخشی آن را تداوم می بخشد.

نتیجه گیری

قرآن به عنوان منبع هدایت انسان در بحران های زندگی به ویژه در فشارهای ناشی از جنگ در جهت کاستن پیامدهای ناشی از آن به یاری بشر می شتابد و با ارائه آیات قرآنی به منظور پیشگیری از فروپاشی افراد خانواده، در صدد ایجاد همبستگی و درک متقابل به عنوان پایه های اصلی روابط می باشد. در آیات

متعدد از گرایش به سمت اسراف که سبب مسئولیت شخص در مقابل دیگر افراد می‌شود، نهی نموده و با دعوت به صبر، قناعت و رزوی و حفظ تکریم مال با آن مبارزه می‌کند. انفاق، حفظ تقوا، عفو، سبب ایجاد پلی بین اعضای خانواده جنگ زده شده، پایه‌های آن را مستحکم ترمی نماید؛ در فشارهای اقتصادی ناشی از جنگ، خانواده‌ها باید در سایه ایمان و امید به رحمت الهی و با قوای دوچندان به دنبال کسب روزی حلال باشند. ایجاد عقود مضاربه و تشکیل جلسات قرض الحسنه خانوادگی افزون بر ایجاد حس همکاری و همبستگی، به کاهش این فشارها کمک می‌کند؛ والدین می‌بایست برنامه‌ریزی‌های معنوی به همراه برگزاری جلسات گفت‌وگوی صمیمانه، فرزندان را در فعالیتهای خیریه به جهت ایجاد حس مسئولیت‌پذیری مشارکت دهند. بهترین مسیر پیش رو برای اجرای راهکارهای قرآنی جهت فائق آمدن بر بحران‌های ناشی از جنگ، نهاد خانواده است و نمی‌توان عینیت بخشی به این احکام را بر جامعه یا سایر نهادها محاله نمود. اگرچه ممکن است سایر نهادها مانند مدرسه، دانشگاه و جامعه نقش قابل توجهی در اجرایی کردن احکام و راهکارهای قرآنی داشته باشد، لازم است بدانیم چنانچه این تعالیم و آموزه‌ها در کانون خانواده و در میان اعضای هر خانواده نهادینه شود، اثربخشی دوچندانی خواهد داشت؛ چنانچه اعضای خانواده عمل در چارچوب احکام الهی را سرلوحه رفتار خویش قرار دهند، تحقق نظم اجتماعی در پرتو تربیت دینی، قطعی الحصول و غلبه حداکثری بر چالش‌های ناشی از جنگ، قریب الوقوع خواهد بود.

منابع و مآخذ

- * قرآن کریم.
- ** نهج البلاغه.
۱. ابن ابی الحدید (۱۳۹۰). شرح و ترجمه نهج البلاغه. ج ۱۶، قم: مکتبه المرعشی نجفی.
۲. باقری، خسرو (۱۳۸۴). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. ج ۲، تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان.
۳. بندعلی، سعید (۱۳۹۳). خانواده متعادل و حقوق برگرفته از آثار آیت الله جوادی عاملی. قم: مرکز نشر اسراء.
۴. تقی زاده اکبری، علی (۱۳۸۶). قوانین و مقررات جنگ و صلح در اسلام. تهران: زمزم هدایت.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۵). غرر الحکم و درر الحکم. تهران: مکارم.
۶. حر عاملی، محمد بن الحسن (۱۴۰۳). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. ج ۳۰، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث.
۷. سروش، عبدالکریم (۱۳۶۰). سیری در زندگی علمی و انقلابی استاد شهید مرتضی مطهری. تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
۸. قمی، عباس (۱۳۸۸). سفینه البحار. ج ۲، تهران: دفتر ترجمه و نشر کتب علوم دینی.

۹. کریمی، عبدالعظیم (۱۳۷۳). تربیت آسیب‌زا. تهران: انجمن اولیا و مر بیان جمهوری اسلامی ایران.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۹). اصول الکافی. ج ۱، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
۱۱. مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۵). بحار الانوار. ج ۷۳، قم: مؤسسه آل البيت.
۱۲. مشهدی، محمدرضا (۱۳۶۸). کنز الدقائق. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد.
۱۳. مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). مباحثی در فلسفه و اخلاق اسلامی. ج ۲، تهران: دفتر تبیین.
۱۴. مظاهری، حسین (۱۳۸۵). خانواده در اسلام. قم: نسیم رحمت.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. ج ۲۴، تهران: دارالکتب الإسلامية.
۱۶. ملا احمد، علاء‌الدین (۱۴۰۱). کنز العمال. ج ۱، دار ابن حزم.
۱۷. نجفی، محمد حسن (۱۳۸۵). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. ج ۲۱، تهران: انتشارات دینی و فرهنگی امام علی علیه السلام.
۱۸. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۳۶۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. ج ۱، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث.